

Dr. Justo Garate itzuli da

Deia, 1977-10-18.

Garate jauna sendagilea da; honetarako, hemengoez gainera Alemania, Ingalterra eta Frantziako irakasle ezagun askorekin ikasia. Bilbon praktikatu zuen medikuntza. Gudak hemen harrapatu zuenez, Eusko Jaurlaritzak sortu zuen Unibertsitateak izan zuen Medizina fakultatearen sortzaileetako bat izan zen. Gero, atzerrira, eta orain jubilatutako den arte medikuntza eta irakaskuntza argiak egina da. Baina honetaz gainera, eta batez ere, kultura gizon handia da: alemanetik, frantsesetik eta ingelesetik liburu garrantzitsuak itzuli eta bereak asko eta oso jakingarriak idatzi ditu. Euskaldun eta abertzale denez, gure herriaz azterketa asko eta sakonak egina da, zientziaz, toponimiaz; gaztetandik hasi zen don Julio de Urquijo-rekin hartuemanetan, RIEV (Revista Internacional de Estudios Vascos) aldizkarirako. Baina sarrera gisa honelako zerbait esan behar banuen, noan gizona bera, zientzi-gizona eta humanista hau nondik nola egin den esatera.

Bere aita, Benito Garate Muguruza, beste euskaldun asko bezala soldaduzkari iheska bere Elgoibartik Argentinara joan zen 1880an, eta Tandil-en artzantzan jarri zen. Hogei urtez iraun zuen lan honetan, eta hazienda bat egin ere bai. Etxeratu zenean, bere jaioterri bereko alaba batekin ezkondu zen: Benita Arriola Gabilondorekin. Bergaran jarri ziren bizitzen, eta Benito eta Benitak lehenengo haurra hemen izan zuten 1900eko "Gasteizko jaietan", abuztuak 5. Bataioa, Santa Marinako elizan ("Aviranetatarrak hemengoak ziran"). Hango erretore zenak, don Marcos Emaldik, esan omen zuen (eta Justok berak entzun balio bezala berresaten du, tonoz eta guzti): "Hay que ponerle el nombre de un santo español y hoy es Santo Justo y Pastor, mártir de Alcalá de Henares". Haurraren aitapuntakoek Pedro zuten buruan, apaizari esan bezala, eta honen esanari jaramonik egin gabe Pedro deitu zioten. Halaxe, hamar urte bete eta Bilboko Institutuan esaminatzeko behar zen partida atera ziotenean ikusi zuen bere begiaz apaizak paperotan Justo Pedro jarri ziola. Bi gizon ez denez, paper ofizialean lehen agertzen zen Justo hartu zuen deituraz harrezkero.

Gaur arte.

Bergaran inor ezagutzeko betarik gabe, urte t'erdi zituela, Argentinara eraman zuten.

Ez da biaje honetaz ezer oroitzen, noski.

Argentinan, Buenos Airesera eta gero Tandil-a. hemen jaio ziren bere hiru anai-arreba: Cleto, Benito eta Maritxu. Baina laster aita bronkiotatik gaixotu zen, eta sendagileak Euskalerra gomendatu zionez, hemen datoz sei Garatetarrak bueltan. Lehendabizi, Zarautza. Honela ekarri zuen bost-sei urteko burutxoan Tandil: aita Juárez-tik "Malacara" zaldi-mota baten gainean zetorrela atarian zain; inguruan zuten errekatxo batean "tero" izeneko hegazti baten arraultza bila, eta noizean behin ikusten ugabereak, nutriak.

Hau da, 5-6 urteko mutikoak Zarautza ekarri zuen Argentina.

Zarautzen sei hilabete Maza-ren etxe batean igaro (eta hemen hiru lagunen oroimena: "zakilluz", "larre" eta Dr. Beraza-ren seme bat), aita-amak Hernani eta Bergarako aukera egin zutenean, hona jo zuten. Ez zen Elgoibar urrun. Zuen amama bakarra, amaren ama, oraindik Elgoibarko San Pedro bailaran zegoen "Galburusoro" baserrian bizi zen, eta hau ikustera joandako batean gogoratzen da nola Salvatore menditik bere sei urteko belarriek urte hartan ospatu ziren Fiestas Euskaras-i txupinazoen zaratak entzun zizkioten.

Ikusten denez, Garate jaunak badu memoria.

Euskalerrian, Ameriketatik bueltan, jaio ziren Garatetarren beste hiru anai: Graziano, Elias eta Julian; hau, legegizon zela, guda garaian Teniente izana.

Aitak erosi zion lehengo liburuaren izena ez zaio ahaztu: *El mosaico argentino* eta oraindik, 1906 ezker, gordea dauka. Aitaren bidez ikasi zuen irakurtzen, eta berandu, sei urte zituela; baina ondo, hau da inportantea.

Lehendabiziko eskola ere ez zaio ahaztu: don Anjel Elustizarena, partikularra; don Anjel, karlisten komandante izana zen, eta irakasle bezala "oso ona, asko zor diodan gizona". Noiz sartu zen ere buruan dauka: 1907ko urrian. Hiru urte hemen egin eta, Batxileratoa egitera prailtxera, Dominikoengana: asturianoak irakasle. Orduko joera Bilborakoa zen Bergaran, ez Donostiarakoa, eta esaminak egitera Bilbora etortzen zen: dibujoa ez beste guztiak oso ondo ateratzen zituen, eta batez ere zientziak eta hizkuntzak zitzaizkion atsegin; uda batean beraz etxean *Les morceaux choisis* itzuli zuen, 13 urterekin; ordurako latina nahiko ondo egiten zuen. Hamasei urterekin amaitu zuen batxileratoa, eta azkeneko urtean 3 Matrícula de Honor eta Sobresaliente 1 atera zituen.

Garrantzi handiko aukera bat egin beharra: zer ikasiko? Medizina. Ez zaio inoiz damutu.

Herrian Unibertsitaterik ez eta Valladolid-era joan behar; hemen aleman ikasteko liburu bat erosi, berez ikasi eta Matrícula de Honor ateratzen du; bi urte barru herri honetaz aspertu eta hirugarren urtea egitera Barcelona-ra dio: "Hau Europa zen", dio: "Euskalerrria eta Europa bitarteko herria". Hemen ikasten aurrera zihoala amatxo gaixotu zitzaion; joan zitzaion Bergarara laguntzera, eta galdu zuenean, 1920an Barcelonara berriz ikasketak bukatzera. Ama gaixo eduki zuen urtean, 1919an, nobela ingles bat hartu, eta hiztegi eta gramatikatxo baten laguntzarekin, berez eta bakarrik, inglesa ongi ikasi zuen; harrez gero hizkuntza hau zaio irakurtzeko gogozkoena. Baina Barcelonan dagoela, Medizina ikasketaz gainera gertatzen zaio zerbait: euskaltzale egiten da. Polonia-Errusia eta Irlanda-Inglaterrako borrokak egunkarien bidez jarraitzen dituela. Euskalerrriaren egoera etortzen zaio biziki gogora. Esaten du Justok, ordura arte ez zuela hainbesteko herri-deirik sumatu; 1918an Congreso de Estudios Vascos Oñatin egin zenean, han zela: baina neskekin dantzara joan zela! Baina 1920an, Congreso bera Iruñan ospatu zenean eta *La Voz de Guipúzcoa*-k ezer aitatu ez zuenean, konturatu zen zerbait gordetzen, ezkutatzen, zebiltzala: *El Pueblo Vasco*-ko Picabea gustatzen zaio, eta urte hontako irailean Comución Nacionalista Vasca-ko egiten da. Eta laguntza handi bat aitortzen du gaur: Aingeru Irigarai. Napar hau ere Medizina ikasketak egiten ari da Barcelonan, urtebete aurrerago doa karreran; honek jartzen du *Euskalduna* eta *Gure Herria* irakurtzen, honekin ikasten ditu Lapurdi eta Benafarroako euskalkiak, eta honen bidez sartzen da ezagutzen ez zuen euskal musikara.

Leialki aitortzen ditu, gizonki, lagunak emandako laguntza eta eragin horiek. Barcelonakoak egin eta gero, Basurtora etorri zen praktiketara, eta Madriden egin zituen gero karreraren amaiera eta doktoradoa.

Berriz Bilbora, eta Ateneo Nacionalista Vasco bako bazkide egiten da. hemen ezagutu eta tratatzen ditu Rotaetxe, Ramon Sota, Horn, Areilza, Leizaola, Ortueta, Eleizalde eta "Kizkitza".

Garate kide zeneko Comución Nacionalista 1923an desegiten da; 1929. urtean, Berenguer etorri zenean, zatituta zeuden Aberri eta Comución, berriz Eusko Alderdi Jeltzalean (PNV) bat egiten dira Bergaran, eta garai berean, eta Garate tarteko zela, sortzen da Acción Nacionalista Vasca.

– Zergatik? –galdetzen diot nik.

– *Hara* –esaten dit–, *Estatuto politiko bat izan nahi duen herri batek, ezker bat ere behar du eta nik bide bat ideki nahi izan nien; argizaia beroa zegoela uste izan nuen.*

ANV-n zeuden orduan bi Basterra, Ortueta, Jose Ignacio Arana, Guimon, Arceniega, Ricardo Izaguirre idazlea, Emeterio Arrese poeta eta Garate bera. 1931n Bilbon zortzi kontzejal atera zituzten. Garate bera Gipuzkoa-ko kandidato bezala aurkeztua izan zen gero, baina ez zen irten. Don Julio de Urquijo karlistena zen, Garate ANV-koa, baina egunero elkarrekin bazkaltzen zuten, eta euskal kulturaz hitzegiten zuten.

Gaur ez dugu hainbesteko tolerantziarik.

Baina politikatik kanpora, Dr. Justo Garate sendagileak izan zituen gutxienez bi polemika gogor: bat Aita Laburu gai zela. Honek zientziaz Bilbon esan zituen batzuk eztabaidatu zituen. Garate-ren lanak agertzeraz ez omen zen: *La tarde* ausartu, eta *El liberal*-ek argitaratu zizkion. "Erljioari errespetua nion –esaten dit orain– ni sinesle naizelako, baina aita Labururen psikologia oso zen zalantzan jartzekoa, eta askotan okerra". Beste eraso bat, Asuerismo-aren aurka izan zen: garai hartan tolosarra zen Asuero oso modan jarri zen Donostian eta Espainia osoan, trijemino-ko operazio bidez sendamen harrigarriak egiten zituelako. Garatek esan zuen, dena sineskeria bat besterik ez zela, eta berebizikoa harmatu zen. Harrez gero, Garatek ba du teoria bat; honelako historia kolektiboak geroko iraultza eta guden sintoma gisa agertzen direla.

Badu honetaz hitzaldi bat. Bitarte honetan urtetako ikasketak eta zientzi lanak egina zen Alemanian, Ingalaterran eta Frantzia; azterketa asko gure kulturaz; 1936ko guda sortu zenean. Euzkadiko Jaurlaritzak sortzen duen Uniertsitateko sortzaileen artean dago, esan bezala.

Eta hau gertatu aurretik, Justo Garaterentzat garrantzi handia duen zerbait gertatzen da: 1928an Itziar ("Ixiar", deitzen dio maitekor oraindik) Arostegirekin ezkontzen da, Itziar-ko Amaren elizatoan. Eta berekin batera Justo-ren arreba, gero fusilatua izango zen Deba-ko Florencio Markiegi-rekin. Justo eta Itziarrek lau seme-alaba izan dituzte: Amaia, Nere, Mitxel eta Javier.

Eta hainbat pasa eta gero, Garatetarrak berriz ere, eta orain esilatu bezala, Argentinan.

Eta Argentinan, hemengo prejuizio berak. Tandil-eko erretoreak esan zuenez, Dr. Garate komunista tandildarren buru zen. Baina euskaldun askoren bigarren aberri izan den lurra ondo hartu zuen. Berehala rebalida egin, hiru hilabete barru tesi doktora

osatu (dena egiten du gizon argi honek jostatzen bezala!), Tandil-en geratu zen sendagile. Lan asko egin zuen. Aurretik egin behar izan zituen zorrak ordaintzeko, behar zuen zerbait egin. Eta hala, esaten dit: "osatu nituen berriz nere etxea, nere lanbidea eta nere kultura-lanerako nituen zaletasunak". Handik gero Mendozara joan (1954) eta Cuyo Unibertsitateko irakasle eta ikertzaile bezala lan egin du orain arte, adinez jubilatuta behar izan duen arte.

Gero ere geratu zaio lana; bizi den artean izango du goi mailako zer egina gizon honek.

– Zer diozu Euskaldunak eta Argentinaz? –galdetu diot.

– *Euskaldunek Argentinan eman duten gauzarik aipagarriena: zuzentasuna eta izaera edo karakteraren sendotasun bat da. Argentinak izan du gure herriarentzat deigarriarik, behar bada hemen bertako klima berdintsua aurkitu duelako eta gure herriak ganadutzarako zaletasuna berezkoa duelako; Buenos Aires probintziako bost abere hazle nagusienak euskaldunak dira. hurren datozenak, irlandarrak.*

– Eta –esaten diot bukatzeko– oraindik, eta heldu berri-berria zarenez, gure herriaz iritzi bat emateko behar adina erreferentzi ez baduzu ere, nolako harrera egin dizu herriak?

– *Hara, nere lan guzia sendagintzaren kultura jaso eta nere Herri maite hau ahal dudan alor guzietan defendatzeko gertatzea izan da; orain, berrogei urte luze kanpoan igaro eta gero, nere herriaren harrera ezin hobea izan da. Asmo labur batekin erantzun nahi dizut: baldin eta Josafat-eko baratzen honenbesteko lagun saila eta maitasuna aurkitzen badugu nere eta Ixiar-en pozak ez du amaierarik izango.*